ÜRETKEN SANAT YARATIM SÜRECİNDE KAOS, SINIRLANDIRMA VE RASTGELELİK

C. Ege Canpolat - 2024780013

GİRİŞ

Sanat tarihinde teknolojinin kullanımı ve yeniliklerin estetik yaratıma etkisi, sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Özellikle dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte üretken sanat *(generative art)* olarak tanımlanan yeni bir disiplin ön plana çıkmış, bu disiplinin özellikle özgünlük ve estetik gibi temel kavramlarla ilişkisi önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir.

> *"Üretken sanat, sanatçının doğal dil kuralları dizisi (natural language), bir bilgisayar programı, bir makine veya başka bir prosedürel (procedural) icat gibi bir sistemi kullandığı ve bu sistemin belirli bir düzeyde otonom olarak harekete geçirilerek bir sanat eserine katkıda bulunduğu veya onun ortaya çıkmasına neden olduğu herhangi bir sanat pratiğini ifade eder."* (Galanter 2003: 4)

Bu bağlamda üretken sanat, potansiyel olasılıkların deneyselleştirildiği ve kapsandığı bir estetik anlayışı tanımlar. Bu süreç, sanatçının kontrolü altında tasarlanırken, otonomluk ve rastgelelik kavramları yaratım sürecine doğrudan dahil edilerek sanat eserinden ve sanatçıdan ayrı düşünülemez bir konuma yerleştirilir. "Başka bir deyişle, sanatçı bilgisayarın tam olarak ne yapacağını bilmeden, onu kendi işini yapmaya bırakıyor." (Boden ve Edmonds 2009: 24). Rastgeleliğin ve otonom sistemlerin, üretken sanat eserlerinde yaratım sürecine estetik bir unsur olarak doğrudan dahil olması ve hatta üretken sanat eserlerinin tanımının bu kavramlardan ayrı yapılamaz oluşu, sanatçı kontrolünün ve üretimin özgünlüğünün, neticesinde sanatçının konumunun sorgunlanmasını da gündeme getirir. Pearson (2011: 4), bu disiplinde üreten sanatçının üretim sürecindeki rolünün, bir yaratıcıdan

ziyade bir küratörün rolüne daha yakın olabileceğini dile getirir. Sanatçının bir sistem yaratıp, onu modelleyip, besleyip rafine ettiğini, ancak sonuçta üretilen eser üzerindeki sahipliğin, bir ebeveynin yavrusunun başarısıyla gurur duymasından daha fazla olmayacağını savunur.

KAOS TEORİSİ VE YARATICI SÜREÇ

Kaos teorisi, sanat ve estetik bağlamında sadece bir düzensizlik durumu olarak değil, aynı zamanda çoklu düzenlerin ve olasılıkların var olduğu bir zemin olarak ele alınır. Kaos, hem rastgeleliğin hem de gizli düzenlerin bir arada bulunduğu bir durum olarak düşünüldüğünde, yaratıcı süreçlerin ve estetik üretimlerin temel bileşenlerinden biri haline gelir.

> *"Buradaki kaos mutlak düzensizlik olarak değil, daha ziyade birbirinden ayırt edilemeyen ya da ayrıştırılamayan düzenler, biçimler, iradeler-kuvvetler, hem madde hem de onun başka türlü olma koşulları, hem gerçek hem de sanal olanın ayırt edilemeyecek şekilde çokluğu olarak anlaşılabilir."* (Grosz 2008: 5)

Özellikle stokastik sanat pratiklerinde, kaosun estetik potansiyeli, bilgi akışlarının ve sistemlerin rastlantısallık ile düzen arasındaki geriliminden ve dengesinden doğar. Bu bağlamda kaos, sanat eserinin özellikle üretiminde, hem de izleyici tarafından algılanışında aktif bir rol oynar. Enformasyon estetiği, modern ve çağdaş sanat bağlamında, verinin sanatsal bir forma dönüştürülmesi sürecinde kaosun yaratıcı bir unsur olarak nasıl işlediğini inceler. Bilgisayar tabanlı sanatlarda algoritmalar, verinin belirli bir düzen içinde işlenmesini sağlarken, kaotik süreçler bu düzeni bozan ve yeniden şekillendiren bir dinamik sunar. Bu durum, verilerin rastlantısallığından estetik formlar üretmek için bir araç yaratır. "Sanatçı, sonunda bir ölçüde kontrol sağlayabilmek için eserde ortaya çıkan kaos üzerinde çalışmalıdır. Sanatsal yaratımın amacı budur." (Safán-Gerard 2018: 7). Kaotik sistemlerin öngörülemez doğası, izleyicinin dikkatini çeken ve algılarını yönlendiren bir estetik deneyim sunmak üzere şekillendirilir. Kaos tanımlamalarının sanat bağlamına en

önemli katkılarından biri, izleyiciye ve yaratıcıya tasarlanabilir beklenmediklik ve rastgelelik faktörlerinin yarattığı kombinasyonlar ve anlam katmanları sunarak geleneksel estetik anlayışların ötesine geçmesidir. Özellikle dijital araçların ve algoritmik süreçlerin bu bağlamda kullanımı, sanatçılara kaosu sınırlandırıp manipüle edip neticesinde dönüşüme uğratarak kontrol edilebilir bir yaratım unsuru olarak yeniden tanımlama fırsatı verir.

YARATICILIK, SINIRLANDIRMA VE RASTGELELİK İLİŞKİSİ

Evrende var olan her olasılık ve yapı, insan tanımlamalarıyla sınırlandırılarak anlam kazanır. İnsan, bu sınıflandırmalar yoluyla karmaşıklığı sadeleştirmeye çalışır, bilinmezi bilinir hale getirir ve neticesinde tüketilebilir bir form yaratır. Sınırlandırma kavramı, çoğunlukla olumsuz ve yaratıcılığı kısıtlayan bir unsur olarak algılanır ve bu algı, geleneksel üretim süreçlerinde daha gizli bir şekilde varlığını sürdürürken, üretken sanat pratiğinde daha açık bir biçimde, yaratımda direkt var olur. Boden (2004), kısıtlamaların, yapısal olasılıkların alanını daha sonra keşfedilebilecek ve belki de başka bir alan oluşturacak şekilde dönüştürülebilir olarak haritalandırdığını söyler ve sınırlandırma ve yaratıcılık kavramlarının ilişkisini şu şekilde ele alır:

> *"İnsanlar sıklıkla 'kurallar' ve 'kısıtlamalar' hakkında konuşmanın -özellikle bilgisayar programları bağlamında- insan özgürlüğünün bir ifadesi olan yaratıcılıkla ilgisiz olması gerektiğini iddia ederler. Ancak yaratıcılığın antitezi olmak bir yana, düşünme üzerindeki kısıtlamalar onu mümkün kılan şeydir. Bu kombinasyonel yaratıcılık için bile doğrudur, ancak keşfe dayalı özgünlük için daha da açık bir şekilde geçerlidir."* (Boden 2004: 95)

Bu bağlamda üretken sanat ve üretken sanatta yaratıcı üretim süreci incelendiğinde, yapısı gereği kısıtlamaların daha görünür olduğu bir form karşımıza çıkar. Rastgelelik bu üretim biçiminde doğrudan yaratıcı sürecin bir parçası olarak işlev görürken, kısıtlamalar bu rastgelelik düzlemi içinde bir düzen ve neticesinde anlam

yaratmaya olanak tanır. “Üretken bir sistem belirli bir dizi olasılığı tanımlar: örneğin moleküller veya caz melodileri. Bu yapılar, sınırları, konturları ve yolları haritalandırılabilen *(mapped)*, keşfedilebilen ve çeşitli şekillerde dönüştürülebilen kavramsal bir alanda yer alır.” (Boden 1995: 3). Hem geleneksel hem çağdaş yaratıcı üretim süreçleri, bu düzlemin sırasıyla inşası, keşfi, sınırlandırılması ve dönüştürülmesine dayanır. “Bu alanı ne kadar net bir şekilde haritalandırabilirsek, müzakere sürecine dahil olan yaratıcılığı da o kadar güvenle tanımlayabilir ve sorular sorabiliriz.” (Boden 1995: 6). Bu bağlamda üretken sanatın yaratıcı süreci, rastlantısallık ve sınırlandırmalar arasındaki sürekli bir diyalog olarak tanımlanabilir.

> *“Stokastik veriler tarafından belirlenen kararların yüzdesi doğrudan sanatçının feragat ettiği kontrol seviyesine karşılık gelecek gibi görünebilir, ancak durum böyle değildir. Rastgele seçimlerin sayısından daha önemli olan, bu kararların ortaya koyduğu çeşitliliğin genişliğidir. Sanatçının rastlantısallığı nasıl çerçevelediği, bir sanat eserinin öngörülemezliğini büyük ölçüde azaltabilir veya genişletebilir.”* (Ham 2009: 90)

Rastgelelik ve sınırlandırma arasındaki bu denge, hem sanatçının kontrol seviyesini hem de ortaya çıkan eserlerin özgünlüğünü doğrudan etkiler. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, üretken sanat yalnızca estetik bir üretim biçimi değil, aynı zamanda yaratıcı düşüncenin sınırlarını keşfetmeye yönelik bir araç olarak tanımlanabilmektedir. Bu araç ve yaratıcı düzlemin ilişkisini Turlyun (2014) sanatçının eserindeki şans faktörünü etkili bir şekilde kullanabilmesi için özel bir yöntem yaratması gerektiğini, bu faktörü doğal rastlantısallığın genel akışından ayırması gerektiğini, yani algıya açık hale getirmesi gerektiğini belirterek açıklar. Fakat bu rastlantısal düzlem tanımlandığı anda, yani tekrar eden teknikler sistemi veya bir yöntem haline geldiğinde ise bu rastlantısallığın gerçek formunu yitirip, dönüştüğünü iddia eder (Turlyun 2004: 2). Bu çerçevede değerlendirildiğinde üretken sanatın yaratıcı süreci, rastlantısallık ve sınırlandırma arasındaki bu hassas

dengeyi koruma çabası olarak yeniden tanımlanabilir. Bu denge, hem sanatçının özgünlük arayışını hem de üretim süreçlerindeki anlam yaratımını şekillendirir.

SONUÇ

Üretken sanat, modern ve çağdaş sanat pratikleri içinde estetik, özgünlük ve yaratıcılıkla ilgili temel kavramların yeniden değerlendirilmesine olanak tanıyan bir alan olarak öne çıkmaktadır. Teknolojik araçlar ve algoritmik süreçlerin sanatçı tarafından belirlenen sınırlar ve rastlantısallıkla bir araya getirilmesi, estetik yaratımı çok boyutlu bir deneyim haline dönüştürmektedir. Bu bağlamda, üretken sanat, sanatçının kontrolünden tamamen bağımsız bir otonomiye sahip olmamakla birlikte, sonsuz olasılıkların değerlendirilebildiği ve dönüştürülebildiği bir yaratıcı düzlem yaratır.

Kaos teorisinin yaratıcı süreçlere olan katkıları, üretken sanatın merkezinde yer alan rastgelelik ve düzen arasındaki ince dengeyi daha derin bir bağlamda anlamamıza olanak sağlamaktadır. Kaotik sistemler, hem sanatçının hem de izleyicinin algılarını şekillendiren yeni estetik anlamlar ve potansiyeller sunar. Rastgelelik ve sınırlandırmalar arasındaki bu sürekli etkileşim, yalnızca estetik bir form yaratmakla kalmaz, aynı zamanda yaratıcı düşüncenin sınırlarını genişletir ve sanatçının özgünlük arayışına yeni bir anlam düzlemi kazandırır.

Bu çalışma, üretken sanatın bir disiplin olarak sanatçı ile eser arasındaki geleneksel ilişkiyi dönüştürdüğünü ve estetik üretimi rastlantısallık, sınırlandırma ve otonomi kavramları üzerinden yeniden tanımladığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, üretken sanatın özgünlüğü, yalnızca kullanılan araç ve yöntemlerin teknik potansiyelinden değil, aynı zamanda sanatçının kaos ve düzen arasındaki bu dinamik dengeyi yaratıcı bir şekilde kullanmasından kaynaklanır.

KAYNAKÇA

Galanter, Philip (2003). «What is Generative Art? Complexity Theory as a Context for Art Theory», New York Üniversitesi, New York.

Boden, Margaret A. ve Edmonds, Ernest A. (2009). «What is generative art?», Digital Creativity, vol. 20, sayı.1-2, s: 21-46.

Pearson, Matt (2011). «Generative Art: A Practical Guide Using Processing», Manning Publications Co., New York.

Grosz, Elizabeth (2008). «Chaos, Territory, Art: Deleuze and the Framing of the Earth», Columbia University Press, New York.

Safán-Gerard, Desy (2018). «Chaos and Control: A Psychoanalytic Perspective on Unfolding Creative Minds», Routledge, New York.

Boden, Margaret A. (2004). «The Creative Mind: Myths and Mechanisms», Routledge, New York.

Boden, Margaret A. (1995). «Creativity and Unpredictability», SEHR, vol. 4, sayı 2: Constructions of the Mind, s: 123-139.

Ham, Ethan (2009). «Randomness, Chance & Art», Handbook of Research on Computational Arts and Creative Informatics, (ed. Klinger, Kristin), IGI Global, New York.

Turlyun, Lyubov Nikolaevna (2014). «The Principle of Randomness in Computer Art», European Journal of Science and Theology, vol. 10, sayı. 10, s: 235-242.